

Γεωγραφίες

Αρ. 23 (2014)

Γεωγραφίες, Τεύχος 23, 2014

ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΙΑΣ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΑΙΘΡΟ

Γιώργος Τσιλιμίγκας, Αθανάσιος Κίζος

ΠΡΟΤΑΣΗ ΜΙΑΣ ΤΥΠΟΛΟΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΑΙΘΡΟ

Γιώργος Τσιμιλίγκας¹, Αθανάσιος Κίζος²

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο υπαίθρος χώρος στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από έντονη φυσικογεωγραφική διάσπαση και ιδιαίτερη κοινωνικοοικονομική πολυπλοκότητα. Στην εργασία επιχειρείται η σύνταξη μιας τυπολογίας διάκρισης της υπαίθρου με βάση φυσικό-γεωγραφικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά. Οι μεταβλητές που χρησιμοποιούνται είναι, το ανάγλυφο και οι καλύψεις γης. Λαμβάνονται υπόψη επίσης στην ανάλυση οι ζώνες σε εγγύτητα με τις πόλεις και τις τεχνικές υποδομές καθώς και οι περιοχές Natura 2000. Οι διαφορετικοί τύποι υπαίθρου χώρου προκύπτουν από την επίθεση επιπέδων γεωχωρικών δεδομένων. Στα ευρήματα απεικονίζονται αφενός πολλοί διαφορετικοί τύποι του υπαίθρου χώρου αφετέρου, η έντονη πολυπλοκότητα αποτέλεσμα της σύνθετης γεωγραφίας του Ελληνικού χώρου.

Proposal for a typology of Greek rural areas

Giorgos Tsilimingas, Athanasios Kizos

ABSTRACT

Rural areas in Greece are fragmented and complex for both the physical and human geography. The existing regional planning framework has not managed in an efficient way this complex spatial reality and this has contributed to the production of significant pressures towards rural areas. This paper proposes a typology of rural areas based on this physical and human geography, with the use of relief and land cover. In the latter, two different buffer zones are included as well, the proximity with cities and important infrastructures and the Natura 2000 network areas. Fifteen different types of rural areas result from the superposition of these geospatial data layers.

1. Εισαγωγή

Ο διαχωρισμός του αγροτικού χώρου από τον αστικό χώρο και ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών του αποτελεί διαχρονικά κεντρικό ερώτημα στον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό, με σημαντικές επιπτώσεις τόσο στην άσκηση χωρικών πολιτικών όσο και στον χαρακτήρα των πολιτικών αυτών. Γενικά, οι ορισμοί της υπαίθρου (στην Ελλάδα ως “αγροτικές περιοχές”) την προσδιορίζουν ως “μη-πόλη” με κριτήρια διάκρισης το μέγεθος του πληθυσμού μιας περιοχής ή την πληθυσμιακή της πυκνότητα ή συνδυασμούς των δύο. Οι ορισμοί αφορούν το σύνολο των χωρικών επιπέδων αναφοράς, τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και υπερ-εθνικό (για μια επισκόπηση βλέπε Κίζος και Βακουφάρης, 2006). Ο ορισμός που χρησιμοποιεί η ΕΛ.ΣΤΑΤ. υιοθετεί ως επίπεδο αναφοράς το Δημοτικό Διαμέρισμα ή τις Δημοτικές Ενότητες (ΔΕ) των νέων Δήμων και ως κριτήριο διάκρισης το μέγεθος του πληθυσμού τους, με όριο τους 2.000 κατοίκους. Μια ΔΕ χαρακτηρίζεται ως “αστική περιοχή” αν έχει πληθυσμό μεγαλύτερο από 2.000 κατοίκους και “αγροτική περιοχή” αν έχει μικρότερο πληθυσμό (μια ενδιάμεση κατηγορία, οι “ημιαστικές περιοχές” με

1. Λέκτορας, Τμήμα Γεωγραφίας Πανεπιστημίου Αιγαίου, gtsil@geo.aegean.gr

2. Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Γεωγραφίας Πανεπιστημίου Αιγαίου, akizos@aegean.gr

πληθυσμό από 2.000 ως 10.000 κατοίκους ενσωματώθηκαν στις αστικές περιοχές μετά το 2001).

Ορισμοί που υιοθετούν τη λογική που ανωτέρω περιγράφηκε δεν λαμβάνουν υπόψη τους τον πραγματικό χώρο, αφού δεν ενσωματώνουν μεταβλητές που να αφορούν ούτε στα φυσικό-γεωγραφικά του χαρακτηριστικά (π.χ. υψόμετρο, ανάγλυφο, φυσική διάσπαση του χώρου), ούτε στην ανθρωπογεωγραφία του (π.χ. απόσταση από και δυνατότητα πρόσβασης σε πόλεις, εγγύτητα σε μεταφορικά δίκτυα, κ.τλ.) της χώρας (ESPON, 2006). Έτσι, όλες οι περιοχές με όμοιο πληθυσμό θεωρούνται ουσιαστικά ίδιες, παρά το γεγονός ότι μια ΔΕ μπορεί να βρίσκεται π.χ. στα Μεσόγεια και μια με ίδιο πληθυσμό αριθμητικά στην ορεινή Ευρυτανία. Σε μια χώρα όπως η Ελλάδα όμως, λόγω των ιδιαίτερων φυσικο-γεωγραφικών της χαρακτηριστικών και της κοινωνικοοικονομικής πολυπλοκότητας, τέτοιες υποθέσεις απέχουν πολύ από την πραγματικότητα.

Άλλο ζητούμενο που συνδέεται με την υιοθέτηση μιας δυαδικής λογικής στην θεώρηση του χώρου (πόλη – υπαίθρος) αφορά στην αδυναμία αναγνώρισης μιας ιδιαίτερας διευρυμένης υβριδικής κατηγορίας χώρου, προϊόν της οικιστικής διάχυσης στην υπαίθρο. Η περιορισμένη δυνατότητα εφαρμογής των επιλογών τόσο του στρατηγικού όσο και του κανονιστικού σχεδιασμού και η συνήθης υιοθέτηση ad-hoc πρακτικών στην διαδικασία παραγωγής οικιστικών περιοχών (με νόμιμες ή παράνομες διαδικασίες) δημιούργησαν υβριδικούς χώρους ιδιαίτερης πολυπλοκότητας (Οικονόμου, 2004). Διευρυμένοι θύλακες διάσπαρτης δόμησης εκτείνονται στον υπαίθρο χώρο, συνήθως στις περιφερειακές ζώνες, στον παράκτιο χώρο, κατά μήκος των οδικών αξόνων και σε άλλες ιδιαίτερες περιοχές. Η χωροκοινωνική πραγματικότητα που δημιουργούν είναι πολύπλοκη: συγκρούσεις χρήσεων γης, σημαντικές πιέσεις στην αγροτική δραστηριότητα και υποβάθμιση του περιβάλλοντος αποτελούν συνήθη αποτελέσματα αυτής της πρακτικής. Περιοχές αυτού του χαρακτήρα παραμένουν χωρίς επίσημο ορισμό, άρα και αναγνώριση.

Στην εργασία προτείνεται μια διάκριση της υπαίθρου σε κατηγορίες με βάση την επίθεση μεταβλητών που αφορούν σε κεντρικά φυσικο-γεωγραφικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά της χώρας. Ο στόχος είναι οι κατηγορίες αυτές να αποτελέσουν ένα εργαλείο για μια περισσότερο αποτελεσματική πολιτική για την υπαίθρο, λαμβάνοντας υπόψη τον πραγματικό χώρο και τις λει-

τουργίες του, προσδιορίζοντας περιοχές με κοινά χαρακτηριστικά και γεωγραφικές ιδιαιτερότητες.

Η εργασία οργανώνεται σε τρεις ενότητες. Στην πρώτη ενότητα αναφερόμαστε σε κεντρικά ζητήματα που αφορούν στη σύγχρονη θεώρηση για τον υπαίθρο χώρο αναλύοντας την σημασία των κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών και τον τρόπο με τον οποίο αυτές συντέλεσαν στην ανάδυση των σύγχρονων θεωρήσεων. Ακολούθως, στην δεύτερη ενότητα αναφερόμαστε στις κεντρικές μεθοδολογικές επιλογές που υιοθετούνται στην εργασία. Εξετάζονται και αναλύονται τα γεωχωρικά δεδομένα που επιλέγονται και οι υποθέσεις που υιοθετούνται κατά την επίθεση αυτών και την σύνταξη των τύπων υπαίθρου. Στην τρίτη ενότητα, προτείνεται η τυπολογία για τον υπαίθρο χώρο και ερμηνεύονται τα αποτελέσματα της επίθεσης των γεωχωρικών δεδομένων. Ακολούθως εξετάζονται ζητήματα που σχετίζονται πρώτα με την οικιστική διάχυση ως διακριτή μεταβλητή στις προτεινόμενες τυπολογίες του υπαίθρου χώρου και στη συνέχεια με τις περιοχές που αποτελούν το περιβαλλοντικό κεφάλαιο στην Ευρώπη, το δίκτυο NATURA 2000. Η εργασία ολοκληρώνεται με τη συζήτηση που αφορά στην σημασία της προτεινόμενης τυπολογίας για τη σύνταξη και εφαρμογή πολιτικών για την υπαίθρο.

2. Από τον αγροτικό χώρο στην υπαίθρο: κοινωνικοοικονομικοί μετασχηματισμοί και ο ρόλος του χωρικού σχεδιασμού

Η εικόνα της υπαίθρου από τους ορισμούς που ανωτέρω αναλύθηκαν προκύπτει ως ένα “συνεχές” (continuum) εκτός του αστικού χώρου, ενώ υπονοείται σαφώς ότι στις περιοχές αυτές κυριαρχεί απόλυτα η αγροτική παραγωγή ως η μοναδική αξιολογητική οικονομική δραστηριότητα (Γούσιος, 1999). Προκύπτει επίσης η θεώρηση της υπαίθρου ως εξαρτημένου χώρου, η «ενδοχώρα» πόλεων (Λαμπριανίδης, 2012).

Η υπαίθρος είναι σε αυτό το πλαίσιο πολλαπλά «ανεπιθύμητη»: ως χώρος εργασίας προσφέρει απασχόληση μόνο στην αγροτική παραγωγή που δεν την επιθυμούν οι αγρότες για τους απογόνους τους και οι νέοι για τους ίδιους, ως τόπος κατοικίας χαρακτηρίζεται από απουσία βασικών υποδομών και κοινωνικών εξυπηρετήσεων (υγεία, παιδεία, διασκέδαση, κτλ.) και τέλος ως ιδεολογικός χώρος είναι «οπισθοδρομικός», σε αντίθεση με τις πόλεις. Το αποτέλεσμα αντικατοπτρίζεται στην εκτετα-

μένη πληθυσμιακή έξοδος από την ύπαιθρο στις πόλεις (στην Ελλάδα στις αρχές του 20ού αιώνα 80% του πληθυσμού κατοικούσε στην ύπαιθρο και 20% στις πόλεις και στο τέλος του 25% στην ύπαιθρο και 75% στις πόλεις), που αποψίλωσε τα πλέον δυναμικά στρώματα του πληθυσμού της. Με αυτό τον τρόπο παγιώθηκε ο περιφερειακός, περιθωριακός χαρακτήρας της υπαίθρου και ο άνισος χαρακτήρας των συνδιαλλαγών μεταξύ πόλης – υπαίθρου. Οι άνισες ανταλλαγές επιδιώχθηκε να αντιμετωπιστούν με δημιουργία υποδομών και τον εκσυγχρονισμό των αγροτικών δομών, σε ένα τυπικό μοντέλο εξωγενούς ανάπτυξης, όπου οι αναπτυξιακές πρακτικές «εμφυτεύονται» σε μια περιοχή απ' έξω και ελέγχονται εξωτερικά, με επιδοτήσεις και εξωγενείς πολιτικές, με έμφαση μόνο σε συγκεκριμένους τομείς και επιχειρήσεις, υιοθετώντας μια λογική ομογενοποίησης της ποικιλομορφίας της υπαίθρου και υιοθέτησης πρακτικών που δημιούργησαν σημαντικά περιβαλλοντικά προβλήματα (Παπαδόπουλος, 2004).

Από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, δύο διαφορετικά και στενά συνδεδεμένα ρεύματα σκέψης αμφισβήτησαν την θεώρηση αυτή για την ύπαιθρο. Το ένα αναφέρεται στις μεταβολές της ζωής στην ύπαιθρο αλλά και γενικά στην κοινωνία: η ύπαιθρος δεν αποτελεί πλέον μονοπώλιο της αγροτικής παραγωγής ή των αγροτών. Πολλοί «επιστρέφουν» στην ύπαιθρο για κατοικία (αν και όχι πάντα και για απασχόληση), ενώ παράλληλα αποτελεί όλο και σημαντικότερο πόλο επισκέψεων, με αποτέλεσμα η σημασία της αγροτικής παραγωγής να μειώνεται και νέες μορφές παραγωγής και κατανάλωσης να αναδύονται, που έχουν να κάνουν περισσότερο με παροχή υπηρεσιών, η λεγόμενη «μετα-παραγωγική» ύπαιθρος, (Woods, 2011).

Οι εξελίξεις αυτές συνδέονται και με μια άλλη σημαντική εξέλιξη, που είναι η αύξηση της σημασίας του ελεύθερου χρόνου και της δυνατότητας ατομικής μετακίνησης με αυτοκίνητο. Έτσι, παρατηρείται μια σταδιακή διεύρυνση της πόλης στην εξοχή, τόσο πραγματικά, με την κατασκευή κατοικιών, όσο και με τη συμβολική εισβολή των αστικών αξιών στην ύπαιθρο³. Νέες αγροτικές πολιτικές διαμορφώνονται που μεταθέτουν το ρόλο του αγρότη από παραγωγού τροφής σε «φύλακα της εξοχής» και της βιοποικιλότητας, των αγροτικών τοπίων και άλλων «δημόσιων αγαθών» (Cooper et al., 2009). Οι πολλαπλές διατροφικές κρίσεις, οδηγούν επίσης σε αμφισβήτηση των μαζικών προϊόντων, σε «ανακάλυψη» της

μικρής κλίμακας και της τοπικής παραγωγής και σε αυξανόμενη προτίμηση των καταναλωτών για προϊόντα ποιότητας, πολλές φορές με ονομασία προέλευσης.

Το άλλο ρεύμα αναφέρεται στην προσπάθεια επανακαθορισμού της έννοιας της υπαίθρου. Ο Keith Hoggart ήδη από το 1990 (Hoggart, 1990) αμφισβητεί την έννοια της υπαίθρου και την ύπαρξη μιας υπαίθρου χωρίς σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις όσον αφορά π.χ. στο φύλλο, στην εθνικότητα, στην ύπαρξη μειονοτήτων κτλ. (Hoggart et al., 1996). Έτσι, αναζητήθηκε μια νέα προσέγγιση για να αποδοθούν οι μετασχηματισμοί και η πραγματικότητα των περιοχών και των κοινωνιών της υπαίθρου σήμερα, που θα ανανεώσει και τις μεθόδους των κοινωνικών και πολιτικών επιστημών που τις εξετάζουν και σχεδιάζουν πολιτικές. Μια τέτοια προσέγγιση προχωράει πέρα από τα στενά χωρικά πλαίσια με τα οποία συνδέεται η ύπαιθρος (Woods, 2010) και συνδέεται με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις όσον θεωρούνται «υπαίθρια» (Gray, 2000), μια «κοινωνική αναπαράσταση του χώρου» (Halfacree, 1995). Έτσι, από την μια ύπαιθρο –εξοχή– όχι πόλη οδηγούμαστε σε πολλές διαφορετικές «υπαιθρότητες», οι οποίες ορίζονται από τους χρήστες τους, λαμβάνοντας υπόψη τοπικές ιδιαιτερότητες και συνθήκες που μπορεί να είναι χωρικές, όπως η θέση των περιοχών (σύνορα, φυσικά όρια κτλ.), ή κοινωνικές, όπως η ηλικία, το φύλλο, η τάξη, η εθνικότητα κτλ. (Cioke et al., 2006).

Η μελέτη των φαινομένων αυτών και της «ανεξαρτητοποίησης» της έννοιας της υπαίθρου από τον αγροτικό χώρο στην Ελληνική βιβλιογραφία ξεκινά από τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Χρονικά προηγείται η δουλειά του Δαμιανάκου (2002) και των Σαμαρά κ.ά., (1996) που έθεσαν ζητήματα αποαγροτοποίησης και εναλλακτικών στρατηγικών επιβίωσης των αγροτικών νοικοκυριών και των κατοίκων της υπαίθρου. Οι Κασίμης και Λουλούδης (1999) και οι Ανθοπούλου και Μωυσίδης (2001) συνεχίζουν τη συζήτηση που κορυφώνεται με τον Παπαδόπουλο (2004). Επιμέρους θέματα όπως αυτό των ηλικιωμένων και του κοινωνικού αποκλεισμού θέτουν οι Μωυσίδης κ.ά. (2004), του περιβάλλοντος οι Μπεριάτος και Ψαλτόπουλος (2003), της αειφορικής ανάπτυξης ο Δαουτόπουλος (2005) και της επιχειρηματικότητας ο Λαμπριανίδης (2005). Οι Κίζος και Βακουφάρης (2006) επιχειρούν να συνοψίσουν τη μετάβαση αυτή, βασιζόμενοι και στην ευρύτερη σύνθεση του Χατζημιχάλη (Hadjimichalis 2003). Παρόλα αυτά, απου-

σιάζει μια προσπάθεια ευρύτερης σύνθεσης των φαινομένων αυτών και ιδιαίτερα της σύνδεσης μεταξύ κοινωνικών και χωρικών μεταβολών, αντίστοιχη με την Ευρωπαϊκή προσέγγιση στη μελέτη για λογαριασμό του ESPON (2006).

3. Μεθοδολογικές επιλογές

3.1 Χωρικό Επίπεδο Αναφοράς

Οι κυριότερες μεθοδολογικές υποθέσεις για την ανάπτυξη της τυπολογίας διάκρισης της Ελληνικής υπαίθρου με τη χρήση γεωχωρικών δεδομένων αφορούν αφενός στο χωρικό επίπεδο αναφοράς, και αφετέρου στον τρόπο επίθεσης των μεταβλητών και διαμόρφωσης των τύπων.

Όσον αφορά στο χωρικό επίπεδο αναφοράς, επιλέχθηκε η αναγωγή της ποσοτικής πληροφορίας σε εικονοστοιχείο και όχι σε επίπεδο επίσημα οριοθετημένων περιοχών, π.χ. σε όρια ΔΕ ή άλλα διοικητικά όρια, για τρεις κυρίως λόγους: (α) Τα διοικητικά όρια, ακόμα και στο επίπεδο ΔΕ, δεν ενσωματώνουν επαρκώς χωροκοινωνικές ιδιαιτερότητες που είναι χρήσιμες στην ανάπτυξη της προβληματικής μας. Αυτό συμβαίνει αφενός, λόγω της κλίμακας οριοθέτησης των ενοτήτων και αφετέρου, λόγω του ότι τα όριά τους συχνά προσδιορίζονται πρωτίστως στην βάση ιστορικών ή πολιτικών κριτηρίων και δευτερευόντως λαμβάνουν υπόψιν χωροκοινωνικές πραγματικότητες. (β) Η μέθοδος διευκολύνει για τεχνικούς και ουσιαστικούς λόγους την εποπτεία του μοντέλου και επιτρέπει την δυναμική σύνθεση περαιτέρω επιπέδων γεωχωρικής πληροφορίας, χωρίς τα ουσιαστικά προβλήματα συμβατότητας. (γ) Τέλος, η αναγωγή της επιλεγμένης ποσοτικής πληροφορίας σε εικονοστοιχείο επιτρέπει την αποτελεσματική διαχείριση της πληροφορίας για την σύνταξη ομαδοποιήσεων και τον προσδιορισμό κλάσεων.

Η επίθεση (cross) των μεταβλητών γίνεται με raster αρχεία, στα οποία ποσοτικοποιείται η γεωχωρική πληροφορία που αφορά στις επιλεγμένες μεταβλητές. Τα raster αρχεία χρησιμοποιούνται αφού γίνει, όπου απαιτείται, αναγωγή (resample) ώστε να προκύψει ανάλυση εικονοστοιχείου (pixel) 100*100m.

3.2 Επιλογή Μεταβλητών

Η επιλογή των μεταβλητών, βασίστηκε σε γεωχωρική πληροφορία που αφορά τόσο στο φυσικογεωγραφικό όσο και στον ανθρωπογενή χώρο. Οι διαφορετικές μεταβλητές είναι: το ανάγλυφο που περιλαμβάνει το υψόμετρο και τις κλίσεις (κεφ. 3.3), και οι καλύψεις γης του αγροτικού χώρου (κεφ. 3.4). Επιπλέον, και εξαιτίας της σημασίας τους στην λειτουργία του υπαίθρου από τη μια και της περιβαλλοντικής τους σημασίας από την άλλη, επιλέχθηκε να εξεταστούν ως υπέρθεση ξεχωριστών επιπέδων της προτεινόμενης τυπολογίας (α) οι περιοχές που γειτνιάζουν άμεσα με τις τεχνητές επιφάνειες, (β) οι περιοχές κατά μήκος των αξόνων υποδομών και (γ) οι περιοχές του δικτύου NATURA 2000.

Η βασική ανάλυση και ο καθορισμός των τύπων βασίζεται στο ανάγλυφο και στην κάλυψη γης, αν και υπάρχουν πολλά ακόμα περιθώρια για την προσθήκη και άλλης πληροφορίας. Υιοθετήθηκε μια απλή προσέγγιση για δύο λόγους: (α) επιλέχθηκε η τυπολογία να αφορά όλο το χώρο και όχι να δεσμεύεται από διοικητικά όρια, με αποτέλεσμα η διαθέσιμη πληροφορία να είναι πολύ περιορισμένη για μια σειρά από ζητήματα που πιστεύουμε ότι θα έπρεπε να περιλαμβάνονται, όπως η εγγύτητα σε μεγάλα δίκτυα και η προσβασιμότητα, κτλ., (β) θεωρήθηκε ότι σε εθνικό επίπεδο, μια τέτοια σχετικά απλή τυπολογία είναι επαρκής για τον χαρακτηρισμό βασικών διακρίσεων του χώρου, που θα αποτελέσουν εισροή σε αναλύσεις σε μικρότερη κλίμακα, οι οποίες θα περιέχουν περισσότερες λεπτομέρειες π.χ. σε περιφερειακό επίπεδο. Παρόλα αυτά, εισάγεται η επιπλέον πληροφορία που αναπτύχθηκε με επίθεση και άλλων επιπέδων γεωχωρικής πληροφορίας στην τυπολογία.

Όσον αφορά σε περιοχές της υπαίθρου που βρίσκονται σε περιαστικές ζώνες, υφίστανται σημαντικές πιέσεις οικιστικής ανάπτυξης λόγω απουσίας ενός πλαισίου σχεδιασμού ικανού να διαχειριστεί με ορθολογικούς όρους την ανάπτυξη των πόλεων, αναχαιτίζοντας πρακτικές ad-hoc επεκτάσεων. Τα σύνθετα χωροκοινωνικά φαινόμενα που εμφανίζονται σε αυτές τις υβριδικού χαρακτήρα περιοχές απαιτούν ειδικές πολιτικές διαχείρισης. Παρόλα αυτά, η γειτνίαση (ή μη) με τεχνητές επιφάνειες δεν λαμβάνεται υπόψη στον χαρακτηρισμό των τυπολογιών του υπαίθρου και παρατίθεται ως υπέρθεση ξεχωριστού επιπέδου, αφού θεωρήθηκε ότι σε καμία περίπτωση ζητήματα που ανακύπτουν σε αυτές δεν μπορεί να ρυθμιστούν με γενικού χαρακτήρα οδηγίες και κα-

τευθύνσεις μιας πολιτικής για τον υπαίθρο χώρο σε αυτήν την κλίμακα.

Η προσβασιμότητα της υπαίθρου αποτελεί επίσης σημαντική παράμετρο. Εκτός από εξαιρέσεις, το πλέγμα που δημιουργείται από το κεντρικό και δευτερεύον οδικό δίκτυο αίρει την χωρική απομόνωση για τις περισσότερες περιοχές. Είναι προφανές ότι άλλες περιοχές εμφανίζονται σε περισσότερο (ή λιγότερο) πλεονεκτική θέση. Η μεταβλητή αυτή θα είχε νόημα να εξεταστεί σε τοπικό επίπεδο, όπου η κλίμακα επιτρέπει την ενσωμάτωση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων στην ανάλυση. Οι περιοχές που βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με τις μεταφορικές υποδομές εξαιρούνται από τις τυπολογίες του υπαίθρου αφού έχουν ειδικό χαρακτήρα και επηρεάζονται από άλλες τομεακές πολιτικές (πολιτική μεταφορών) και από άλλες κλίμακες σχεδιασμού (Ευρωπαϊκό, διεθνή δίκτυα). Όμως, η απεικόνισή τους, ως επίθεση ενός γεωχωρικού επιπέδου πληροφορίας στην προτεινόμενη τυπολογία για τον υπαίθρο χώρο, μπορεί να προσφέρει πολύτιμη πληροφορία για τον χαρακτήρα του χώρου, συμβάλλοντας στην σύνταξη αποτελεσματικών εξειδικευμένων πολιτικών.

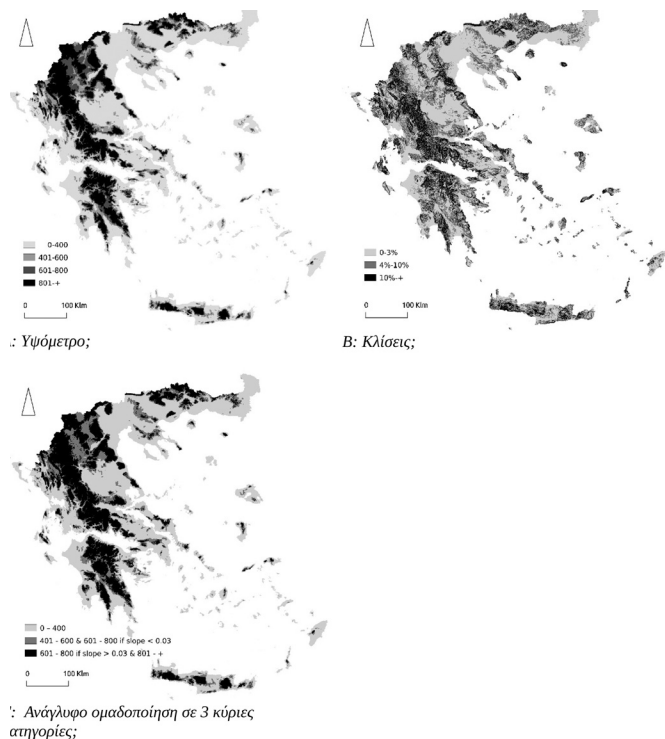
Οι περιοχές του δικτύου NATURA 2000 επίσης προστίθενται ως επιπλέον πληροφορία στην τυπολογία που αναπτύσσεται. Ο λόγος έχει να κάνει με την ανάγκη να περιληφθούν τα σημαντικά οικοσυστήματα της χώρας, καθώς οι περιοχές αυτές χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη φυσικού κεφαλαίου, είτε με ποσοτικά κριτήρια, με την έννοια υψηλής παρουσίας κάποιων ειδών ή ποικιλότητας, είτε ποιότητας με την έννοια της παρουσίας σπάνιων ή απειλούμενων ειδών. Χωρικά, δεν ακολουθούν διοικητικά όρια, αλλά έχουν θεσπιστεί συνήθως με βάση φυσικά όρια και οι χρήσεις γης σε αυτές τις περιοχές ρυθμίζονται από ποικίλες διοικητικές πράξεις. Ταυτόχρονα, στο πλαίσιο της διάκρισης της υπαίθρου σε κατηγορίες, τα όριά τους θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως περιοχές υψηλής περιβαλλοντικής αξίας.

3.3 Ανάγλυφο

Το ανάγλυφο του εδάφους αποτελεί σημαντική συνισταμένη για την ανάπτυξη μιας τυπολογίας της υπαίθρου. Φυσικο-γεωγραφικοί παράγοντες όπως το υψόμετρο, η κλίση, η συνέχεια των ορεινών όγκων, η διάσπαση του χώρου, κ.λπ., αποτελούν μεταβλητές που πρέπει να ληφθούν υπόψη στην κατανόηση των λειτουργιών και στην εφαρμογή πολιτικών για την υπαίθρο.

Η ορεινότητα του χώρου, προκύπτει από την επίθεση των γεωχωρικών επιπέδων του υψόμετρου και των κλίσεων του εδάφους. Χρησιμοποιήθηκαν τα δημόσια δεδομένα Digital Elevation Model (DEM), προερχόμενα από το Shuttle Radar Topography Mission (SRTM). Η χωρική πληροφορία των δεδομένων είχε ανάλυση εικονοστοιχείου 90*90μ. Κρίθηκε απαραίτητη η αναγωγή τους σε 100*100μ, ώστε να είναι συμβατά με τα υπόλοιπα επίπεδα της γεωχωρικής πληροφορίας. Για το υψόμετρο ορίζονται 4 κλάσεις 0-400, 400-600, 600-800, 800+ (Σχήμα 2-A: Υψόμετρο), για τις κλίσεις ορίζονται 3 κλάσεις, 0-3%, 4%-10%, 10%+ (Σχήμα 2-B: Κλίσεις). Η επιλογή των κατηγοριών αφορά στη σύνθεση των κριτηρίων που υιοθετούνται στους ορισμούς της ΕΛ-ΣΤΑΤ για τον προσδιορισμό του πεδινού, ημιορεινού και ορεινού πληθυσμού της Ελλάδας καθώς και στα κριτήρια που έθεσε το ΥΠΕΚΑ 2003 στην πρόταση για το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου. ΥΠΕΧΩΔΕ (2003)

Η επίθεση δημιουργεί 12 υπο-κατηγορίες που ομαδοποιούνται σε 3 κύριες κατηγορίες: (α) πεδινές περιοχές με υψόμετρο 0-400 και οποιαδήποτε κλίση, συνολικά 70.383,19 χλμ² ή το 53.48% της έκτασης της χώρας, (β) ημι-ορεινές περιοχές με υψόμετρο 401-600 & 601-800 αν η κλίση είναι <3%, συνολικά 23.918,68 χλμ², ή το 18.19%

Σχήμα 1: Φυσικό-γεωγραφικός χώρος.

της έκτασης της χώρας και (γ) ορεινές περιοχές με υψόμετρο, 801-+ ή 601-800 με κλίση >3%, συνολικά 37.169,74 χλμ², ή το 28.25% της έκτασης της χώρας (Σχήμα 1-C : *Ανάγλυφο, ομαδοποίηση σε 3 κύριες κατηγορίες*).

3.4 Καλύψεις γης αγροτικού χώρου

Τα δεδομένα για καλύψεις γης προέρχονται από το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα COOrdinate INformation on the Environment (CORINE) 2000 (European Environment Agency (2012) *Corine Land Cover 2000*, Stathakis et al. 2008), με μετατροπή των αρχείων διανυσματικής δομής (vector) σε αρχεία δομής καννάβου (raster) με ανάλυση εικονοστοιχείου 100*100μ. Οι αγροτικές καλύψεις γης ομαδοποιήθηκαν από τις κατηγορίες επιπέδου 3 με βάση το είδος της κάλυψης, τη χρήση της γης που αντιστοιχεί σε αυτήν την κάλυψη και την ένταση των καλλιεργητικών πρακτικών που σε γενικές γραμμές αντιστοιχεί στις συγκεκριμένες καλύψεις, ως εξής: (α) εκτατικές αρόσιμες εκτάσεις, που περιλαμβάνουν μόνο ετήσιες καλλιέργειες χαμηλών σχετικά εισροών, κυρίως σιτηρών και που αντιστοιχεί στην κατηγορία «Μη αρδεύσιμη αρόσιμη γη» (211), (β) εντατικές αρόσιμες εκτάσεις και μόνιμες φυτείες, που περιλαμβάνουν καλύψεις γης υψηλών σχετικά εισροών, τόσο ετήσιων καλλιεργειών όπως βιομηχανικά φυτά, ορυζώνες, λαχανικά και κτηνοτροφικά φυτά, όσο και αμπελώνων και δεντρώνων υψηλών εισροών, όπως είναι τα περισσότερα καρποφόρα και που αντιστοιχούν στις κατηγορίες «Μόνιμα αρδεύσιμη γη» (212), «Ορυζώνες» (213), «Αμπελώνες» (221), «Οπωροφόρα δένδρα και φυτείες με σαρκώδεις καρπούς» (222), «Ετήσιες καλλιέργειες που συνδέονται με μόνιμες καλλιέργειες» (241), «Σύνθετα συστήματα καλλιέργειας» (242), (γ) μόνιμες εκτατικές καλλιέργειες, που αντιστοιχεί στην κατηγορία «Ελαιώνες» (223), (δ) βοσκότοποι, που περιλαμβάνουν καλύψεις που συνήθως χρησιμοποιούνται για βόσκηση σε ημι-εντατικά ή εκτατικά κτηνοτροφικά συστήματα και που αντιστοιχούν στις κατηγορίες «Λιβάδια» (231), «Γη που καλύπτεται κυρίως από τη γεωργία με σημαντικές εκτάσεις φυσικής βλάστησης» (243), «Φυσικοί Βοσκότοποι» (321), ε) δάση, που περιλαμβάνει δασικές διαπλάσεις που χρησιμοποιούνται από αγροτικά (αγροδασικά, κτηνοτροφικά ή γεωργικά) συστήματα που αντιστοιχούν στις κατηγορίες «Σκληροφυλλική βλάστηση» (323), «Μεταβατικές δασώδεις θαμνώδεις εκτάσεις» (324), «Εκτάσεις με

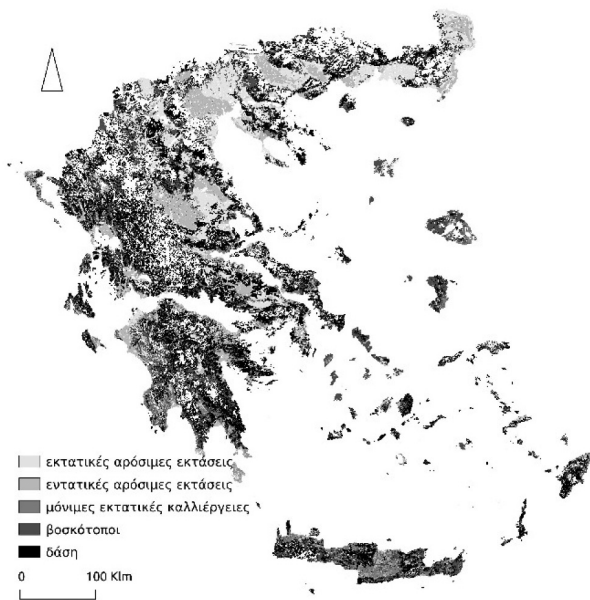
αραιή βλάστηση» (333), (Σχήμα 4 : *Κατηγορίες καλύψεων γης του αγροτικού χώρου*).

Η διάκριση μεταξύ των κατηγοριών αυτών (βοσκότοποι και δάση), αλλά και ο αποκλεισμός άλλων κατηγοριών όπως τα κωνοφόρα και τα πυκνά δάση φυλλοβόλων (π.χ. οξιές) είναι συχνά προβληματική, καθώς από τη μια για την ίδια κατηγορία κάλυψης μπορεί να υπάρχουν πολύ σημαντικές διαφορές π.χ. μεταξύ περιοχών στα νησιά και στα ορεινά της Μακεδονίας ή της Ηπείρου, ενώ από την άλλη ορισμένες από τις εκτάσεις που χρησιμοποιούνται ως βοσκότοποι μπορεί να είναι στην κατηγορία «δάση» και το αντίθετο. Η τυπολογία όμως του CORINE δεν επιτρέπει περαιτέρω διακρίσεις. Όσον αφορά στην ένταση της χρήσης, η επιλογή να χρησιμοποιηθεί ένα τέτοιο κριτήριο για την τυπολογία έγινε για λόγους που έχουν να κάνουν με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις και τις επιπτώσεις στα λεγόμενα «δημόσια αγαθά» (νερό, έδαφος, αέρας, βιοποικιλότητα, πολιτιστική κληρονομιά, κ.α. Cooper et al., 2009), αλλά και για την καλύτερη κατανόηση των λειτουργιών της αγροτικής παραγωγής στις περιοχές αυτές. Περισσότερο λεπτομερείς καλύψεις γης μπορούν να προσφέρουν καλύτερα αποτελέσματα.

4. Σύνθεση της τυπολογίας

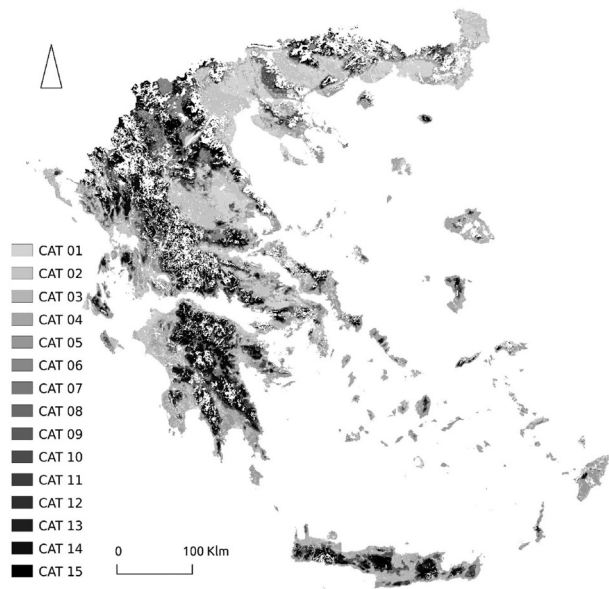
4.1 Περιγραφή της τυπολογίας

Οι κατηγορίες που προέκυψαν καταλαμβάνουν συνολικά περίπου το 78% της συνολικής έκτασης της επικράτειας. Η υπόλοιπη έκταση καταλαμβάνεται κυρίως από τεχνητές επιφάνειες, γυμνές εκτάσεις και δάση κωνοφόρων. Από την έκταση που περιλαμβάνεται στην τυπολογία, το 59,7% αφορά πεδινές περιοχές, το 18,3% ημιορεινές περιοχές και το 22% ορεινές περιοχές (46,3%, 14,1% και 17,1% της συνολικής έκτασης της χώρας αντίστοιχα). Όσον αφορά στην κάλυψη γης, από τις εκτάσεις που περιλαμβάνονται στην τυπολογία, το 15% αφορά εκτατικές αροτραίες καλλιέργειες, το 16% εντατικές αροτραίες και μόνιμες καλλιέργειες, 6% ελαιώνες, 26,3% βοσκότοπους και 36,7% δάση. Όπως είναι αναμενόμενο, στα ορεινά και στα ημιορεινά κυριαρχούν τα δάση και οι βοσκότοποι (95% και 75% της συνολικής έκτασης αντίστοιχα, Πίνακας 2), ενώ στα πεδινά είναι σημαντικές οι αροτραίες καλλιέργειες (44% περίπου της συνολικής έκτασης), αλλά απαντώνται και βοσκότοποι και δάση.

Σχήμα 2: Κατηγορίες καλύψεων γης του αγροτικού χώρου.

Η κατηγορία με τις περισσότερες εκτάσεις είναι αυτή των πεδινών δασών που καταλαμβάνει περίπου το 15% των εκτάσεων της τυπολογίας και 11,5% περίπου της συνολικής έκτασης της χώρας, ενώ τα ορεινά δάση καταλαμβάνουν 13,7% (3η σε μέγεθος κατηγορία) και τα ημιορεινά 8% (6η σε έκταση κατηγορία) γεγονός μάλλον αναμενόμενο δεδομένου ότι οι συνολικές εκτάσεις των δασών είναι οι περισσότερες από όλες τις κατηγορίες κάλυψης που χρησιμοποιούνται. Χωρικά, τα πεδινά δάση απαντώνται στα όρια των πεδινών περιοχών με ημιορεινές / ορεινές περιοχές. Η 2η κατηγορία με τις περισσότερες εκτάσεις είναι των πεδινών εντατικών καλλιεργειών που καταλαμβάνει το 14% περίπου των εκτάσεων της τυπολογίας και χωρικά απαντάται στη Θεσσαλική πεδιάδα, στην πεδιάδα της Θεσσαλονίκης, στις Σέρρες και στον Έβρο και σε μικρότερο βαθμό σε άλλες πεδινές εκτάσεις (Βοιωτία, Ηλεία, Αργολίδα, Ηλεία και Άρτα). Σε αυτές τις περιοχές και στις πεδινές εκτάσεις στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη απαντώνται και οι περισσότερες εκτάσεις εκτατικών αροτραίων καλλιεργειών που καταλαμβάνουν περίπου 11,5% των εκτάσεων της τυπολογίας. Οι εκτάσεις με πεδινούς βοσκότοπους, που με 13,5% των συνολικών εκτάσεων της τυπολογίας, αντιπροσωπεύουν μια ακόμη σημαντική κατηγορία, απαντώνται και αυτές στα όρια των πεδινών εκτάσεων κυρίως στην Κεντρική και Νότια Ελλάδα και στα νησιά. Οι υπόλοιπες κατηγορίες αντιπροσωπεύουν λιγότερο από 10% των εκτάσεων της τυπολογίας έκαστη, με

Σχήμα 3: Κατηγορίες του υπαίθρου χώρου.

σημαντική εκπροσώπηση ορεινών και ημιορεινών βοσκότοπων, ενώ οι πεδινές μόνιμες καλλιέργειες αντιπροσωπεύουν 5,5% περίπου των εκτάσεων της τυπολογίας, όσο περίπου και το άθροισμα των υπόλοιπων 6 κατηγοριών (Πίνακας 1).

Εκτός όμως από τη σχετική κατανομή της έκτασης των διαφορετικών τύπων, αυτό που προκύπτει είναι η μεγάλη χωρική ετερογένεια τους. Αν και σε γενικές γραμμές η κατανομή στο χώρο ακολουθεί το ανάγλυφο της χώρας, εν τούτοις η διάκριση των καλύψεων γης με βάση την ένταση της χρήσης αποκαλύπτει το ετερογενές μωσαϊκό που εμφανίζεται ακόμη και σε εκτάσεις που θεωρούνται σχετικά ομοιογενείς. Η μεγαλύτερη ετερογένεια εμφανίζεται σε ημιορεινές εκτάσεις που αντιπροσωπεύουν μια μεταβατική ζώνη από τα ορεινά—όπου κυριαρχούν τα δάση και οι βοσκότοποι— και τα πεδινά—όπου κυριαρχούν οι αροτραίες καλλιέργειες και οι εντατικές μόνιμες φυτείες. Οι πεδινές περιοχές όμως είναι και αυτές σημαντικά ετερογενείς, ανάλογα με την περιοχή και κυρίως στα «όρια» εντατικά καλλιεργούμενων και αρδευόμενων περιοχών.

Το μωσαϊκό γίνεται περισσότερο πολύπλοκο αν ληφθούν υπόψη και οι παράμετροι που συζητήθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, δηλαδή (α) οι περιοχές που γεινιάζουν άμεσα με τις τεχνητές επιφάνειες, (β) οι περιοχές κατά μήκος των αξόνων υποδομών και (γ) οι περιοχές NATURA 2000. Οι τύποι που προκύπτουν θα πρέπει να συμπεριλάβουν τέτοιες περιοχές για να μπορέσει

Πίνακας 1: Έκταση τύπων υπαίθρου

Κατηγορία	CODE	έκταση (χλμ ²)	% εκτάσεων στην τυπολογία	% συνολικών εκτάσεων χώρας
Ορεινές μόνιμες καλλιέργειες (3-3)	CAT 01	45	0,04%	0,03%
Ορεινές εντατικές (3-2)	CAT 02	462	0,45%	0,35%
Ημιορεινές μόνιμες καλλιέργειες (2-3)	CAT 03	535	0,53%	0,41%
Ορεινές εκτατικές αροτραίες (3-1)	CAT 04	653	0,64%	0,50%
Ημιορεινές εντατικές (2-2)	CAT 05	1.330	1,31%	1,01%
Ημιορεινές εκτατικές αροτραίες (2-1)	CAT 06	2.855	2,80%	2,17%
Πεδινές μόνιμες καλλιέργειες (1-3)	CAT 07	5.542	5,44%	4,21%
Ημιορεινοί βοσκότοποι (2-4)	CAT 08	5.660	5,56%	4,30%
Ορεινοί βοσκότοποι (2-4)	CAT 09	7.289	7,16%	5,54%
Ημιορεινά δάση (2-5)	CAT 10	8.214	8,07%	6,25%
Πεδινές εκτατικές αροτραίες (1-1)	CAT 11	11.779	11,57%	8,96%
Πεδινοί βοσκότοποι (1-4)	CAT 12	13.820	13,57%	10,51%
Ορεινά δάση (3-5)	CAT 13	13.981	13,73%	10,63%
Πεδινές εντατικές (1-2)	CAT 14	14.489	14,23%	11,02%
Πεδινά δάση (1-5)	CAT 15	15.182	14,91%	11,55%
Σύνολο εκτάσεων τυπολογίας		101.837	100,00%	77,45%
Σύνολο εκτάσεων χώρας		131.483		100,00%

να αποδοθεί καλύτερα η λεγόμενη «μετα-παραγωγική» ύπαιθρος που αναπτύσσεται κυρίως σε περιφερειακές περιοχές και κοντά στο κύριο μεταφορικό δίκτυο. Ταυτόχρονα, η περαιτέρω ανάλυση των γενικών αυτών τύπων σε μεγαλύτερο επίπεδο λεπτομέρειας των καλύψεων γης μπορεί να προσφέρει και καλύτερη απεικόνιση των λειτουργιών του χώρου, τόσο σε επίπεδο «δημόσιων αγαθών» και επομένως και περιβαλλοντικών πιέσεων ή περιβαλλοντικού «αποθέματος» (με την συμπερίληψη π.χ. των προστατευόμενων περιοχών), όσο και σε επίπεδο των λειτουργιών που αφορούν την απασχόληση, την αξία της γης και τις πιέσεις που ασκούνται σε αυτή.

4.2 Οικιστική διάχυση

Στο πλαίσιο της εργασίας αν και δεν επιχειρείται μία διεξοδική ανάλυση του πλαισίου του σχεδιασμού στην Ελλάδα, όπως αυτό εξελίχθηκε, αυτό άλλωστε αποτέλεσε αντικείμενο δημοσιευμένων μελετών βλέπε: Γιαννακούρου (2004), Καρύδης (2006), Κοκκώσης (2004), Μπεριάτος (2004), Οικονόμου (2004), Χριστοφιλόπουλος (2007) κ.ά. κρίνεται απαραίτητη η αναφορά σε κεντρικά στοιχεία αυτού. Αναφέρονται ζητήματα και διαδικασίες

που εξυπηρετούν την προβληματική της εργασίας, ερμηνεύοντας την αδυναμία του σχεδιασμού να αναχαιτίσει την δυναμική της οικιστικής διάχυσης, που συστηματικά υποθηκεύει την λειτουργία του υπαίθρου χώρου.

Το πλαίσιο σχεδιασμού, χαρακτηρίζεται από σημαντικές δυσλειτουργίες «...η πολυνομία, οι ασάφειες και οι συγκρούσεις των ρυθμίσεων, ο ελλιπής συντονισμός μεταξύ των διαφόρων επιπέδων και εργαλείων χωρικού σχεδιασμού και οι βραδείες διαδικασίες κατάρτισης έγκρισης και αναθεώρησης ή επικαιροποίησης» αποτελούν κεντρικά στοιχεία τις παθογένειας του συστήματος (ΥΠΕΚΑ 2012). Αποτέλεσμα αυτού είναι η αδυναμία του να εξασφαλίσει ένα ικανό πλαίσιο για τη διαχείριση των κρίσιμων χωρικών προβλημάτων. Η διάχυση της οικιστικής ανάπτυξης, βαθύτατα ενσωματωμένη στην οικιστική πρακτική, αποτελεί σημαντική παράμετρο υποβάθμισης τόσο του οικιστικού όσο και του υπαίθρου περιβάλλοντος στην Ελλάδα.

Η αδυναμία εφαρμογής χωρικών πολιτικών και προγραμμάτων εντείνεται επιπλέον και από την απουσία βασικών εργαλείων σχεδιασμού, κυριότερα αυτών είναι η έλλειψη σχεδίων χρήσεων γης για το σύνολο των περιοχών του υπαίθρου χώρου, στις οποίες δεν αποκλείεται

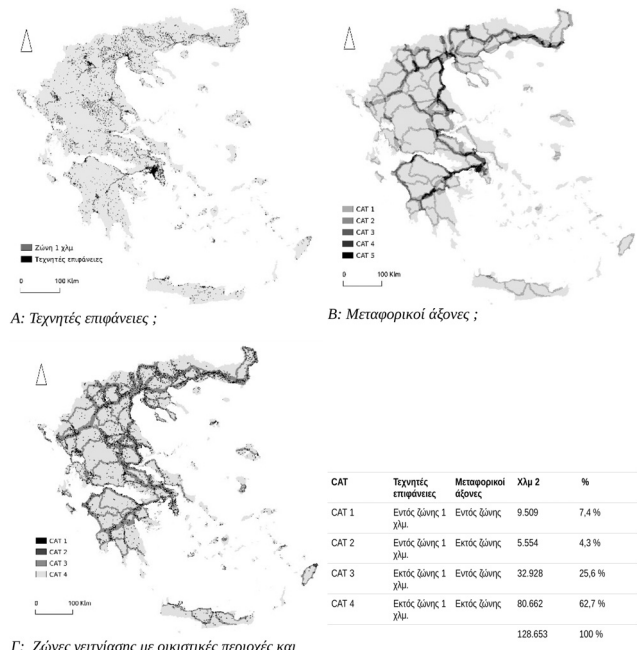
Πίνακας 2: Κατηγορίες αναγλύφου και κάλυψης γης αγροτικών περιοχών

	Ορεινές		Ημιορεινές		Πεδινές		Σύνολο	
	έκταση (χλμ ²)	%	έκταση (χλμ ²)	%	έκταση (χλμ ²)	%	έκταση (χλμ ²)	%
Εκτατικές αροτραίες	653	2,9	2.855	15,4	11.779	19,4	15.287	15,0
Εντατικές	462	2,1	1.330	7,2	14.489	23,8	16.281	16,0
Μόνιμες καλλιέργειες	45	0,2	535	2,9	5.542	9,1	6.122	6,0
Βοσκότοποι	7.289	32,5	5.660	30,4	13.820	22,7	26.769	26,3
Δάση	13.981	62,3	8.214	44,2	15.182	25,0	37.377	36,7
Σύνολο	22.430	100,0	18.594	100,0	60.812	100,0	101.836	100,0

de-facto η δόμηση (π.χ. δασικές εκτάσεις, αιγιαλός, αρχαιολογικοί χώροι κ.λπ.) και η έλλειψη κτηματολογίου με αποτέλεσμα να δημιουργείται σημαντική σύγχυση σε ιδιοκτησιακό επίπεδο και να ενθαρρύνονται πρακτικές καταπατήσεων, παράνομων κατατημήσεων κ.λπ. Άλλη σημαντική παθογένεια του Ελληνικού συστήματος χωρικού σχεδιασμού αφορά την έλλειψη μηχανισμών εφαρμογής και ελέγχου. Τέλος, δεν φαίνεται να διασφαλίζεται η απαραίτητη πολιτική βούληση, ούτε η κοινωνική αποδοχή στην εφαρμογή πολιτικών και προγραμμάτων που θα αποσκοπούν με ουσιαστικούς όρους στην προστασία του περιβάλλοντος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού αποτελεί η τακτοποίηση αυθαίρετων κατασκευών με την επιβολή ενός προστίμου (Οικονόμου, 2004). Η πρακτική, δεν εφαρμόζεται για πρώτη φορά στην χώρα μας και συνδέεται με τις διαδοχικές γενιές αυθαιρέτων, που οικοδομούνται παράγοντας οικιστικούς χώρους, συνδέεται επίσης με την αναπαραγωγή ενός ιδιαίτερα πολιτικά και θεσμικά χαλαρού περιβάλλοντος. (Καρύδης, 2006)

Η οικιστική διάχυση αποτελεί ιδιαίτερος σύνθετο ζήτημα, ως εκ τούτου κρίναμε ότι είναι σκόπιμο να ενσωματωθεί στην πρόταση της τυπολογίας για τον υπαιθρο χώρο ως επίθεση ενός επιπλέον επιπέδου. Με αυτόν τον τρόπο προσδιορίζονται περιοχές που σε μικρότερη κλίμακα απαιτούν περαιτέρω ανάλυση. Για τον προσδιορισμό των περιοχών που εμφανίζουν σημαντικές πιθανότητες για οικιστική διάχυση επελέγησαν οι ζώνες που γειτνιάζουν άμεσα με τεχνητές επιφάνειες (1χλμ), όπως αυτές προσδιορίζονται από το CORINE 2000, και οι ζώνες κατά μήκος των αξόνων υποδομών (2χλμ. κατά μήκος των κύριων αξόνων και 5 χλμ κατά μήκος των αυτοκινητοδρόμων). Θεωρήσαμε σκόπιμη την απόδοσή τους ως επίθεση του επιπέδου που αφορά στις ζώνες που

γειτνιάζουν με τις τεχνητές επιφάνειες και όχι την ενσωμάτωσή τους στον προσδιορισμό της τυπολογίας γιατί σε όλους τους τύπους του υπαίθρου χώρου δημιουργούν υβριδικού χαρακτήρα περιοχές που απαιτούν ειδική διαχείριση. Στο Σχήμα 4 απεικονίζονται αυτές οι περιοχές. Μεγαλύτερη συγκέντρωση παρουσιάζεται στους πεδινούς, περιαστικούς χώρους και στις παράκτιες ζώνες. Μακροσκοπικά προσδιορίζεται ότι κατά μήκος του παραδοσιακού άξονα «S» της ανάπτυξης (Πάτρα, Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Εύζωνοι) και στην Εγνατία οδό, εμφανίζεται η μεγαλύτερη ένταση ενώ στους κεντρικούς ορεινούς όγκους η μικρότερη. Προφανώς το φαινόμενο της οικιστικής διάχυσης πρέπει να μελετηθεί σε μικρότερη

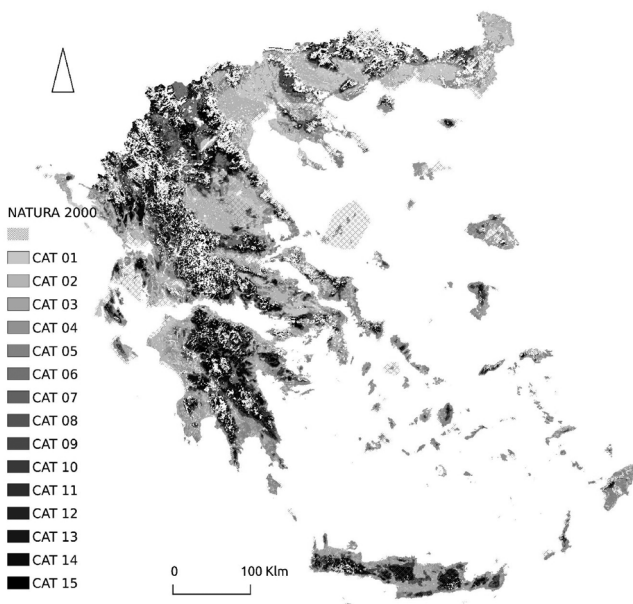
Γ: Ζώνες γειτνίασης με οικιστικές περιοχές και κύριους άξονες μεταφορών

Σχήμα 4: Ζώνες γειτνίασης με οικιστικές περιοχές και κύριους άξονες μεταφορών

κλίμακα, αλλά θεωρήθηκε σκόπιμη η ενσωμάτωσή του ως επιπλέον επίθεση στο σύνθετο μωσαϊκό που δημιουργούν οι τυπολογίες της υπαίθρου.

4.3 Προστατευόμενες περιοχές

Η απεικόνιση των περιοχών του δικτύου NATURA 2000 αποκαλύπτει μια σειρά από ενδιαφέροντα ζητήματα που αναφέρονται στην τυπολογία της υπαίθρου. Όπως φαίνεται στο Σχήμα 5, η μεγάλη πλειοψηφία των περιοχών (εξαιρούνται οι θαλάσσιες περιοχές) βρίσκονται σε τύπους ημιορεινής ή ορεινής υπαίθρου και σε καλύψεις γης που καλύπτουν μεγάλη ποικιλία καλύψεων, αλλά –όπως είναι αναμενόμενο– πολλές από αυτές αντιπροσωπεύουν δασικές ή ημι-φυσικές καλύψεις και όχι εντατικά καλλιεργούμενες περιοχές. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όσον αφορά σε αγρο-περιβαλλοντικές πολιτικές, καθώς αυτές μπορεί να εστιάσουν σε περιοχές όπου το περιβαλλοντικό κεφάλαιο είναι κατά τεκμήριο υψηλότερο, αλλά και σε περιοχές όπου οι εντατικές αγροτικές πρακτικές δημιουργούν προβλήματα και η τυπολογία αυτή, σε συνδυασμό με την απεικόνιση των περιοχών του δικτύου NATURA 2000, μπορεί να προσφέρει ένα πλαίσιο, το οποίο θα εξειδικευτεί περαιτέρω σε περιφερειακή και τοπική κλίμακα.

Σχήμα 5: Natura2000

5. Συζήτηση

Στην εργασία αυτή γίνεται μια προσπάθεια για την ανάπτυξη μιας τυπολογίας της υπαίθρου για την Ελλάδα με την χρήση γεωχωρικών δεδομένων. Σε αυτό το πλαίσιο, η ποσότητα και ποιότητα της διαθέσιμης γεωχωρικής πληροφορίας είναι κρίσιμη, ιδιαίτερα όσον αφορά στην κάλυψη γης. Αν και η κλίμακα των γεωχωρικών δεδομένων κάλυψης γης του CORINE 2000 που χρησιμοποιήθηκε είναι συμβατή με τον χαρακτήρα της μελέτης, προκύπτουν δύο ζητήματα: Αφενός η μη συμμετοχή της Ελλάδας στο πρόγραμμα CORINE 2006 (European Environment Agency 2012) δημιουργεί ζητήματα μη επικαιροποιημένων στοιχείων. Το γεγονός αυτό κάνει την συγκεκριμένη τυπολογία λιγότερο αντιπροσωπευτική της σημερινής πραγματικότητας, ιδιαίτερα στο πολύ κρίσιμο την τελευταία δεκαετία θέμα της αστικής επέκτασης. Αφετέρου, σε πολλές περιπτώσεις λόγω της φυσικο-γεωγραφικής πολυπλοκότητας του ελληνικού χώρου κάποιες κατηγορίες καλύψεων γης δεν αποδίδονται αξιόπιστα. Εκτός από τις μόνιμες φυτείες, οι σημαντικότερες αδυναμίες της κάλυψης αναφέρονται σε ημιφυσική βλάστηση, που χαρακτηρίζεται εδώ ως βοσκότοποι, και σε δάση φυλλοβόλων που εδώ θεωρούνται όλα είτε αγροδασικά συστήματα (εγκαταλειμμένα ή όχι) ή διαχειριζόμενα δάση.

Η περαιτέρω εξειδίκευση σε περιφερειακό ή και τοπικό επίπεδο με τη χρήση επικαιροποιημένων, περισσότερο αξιόπιστων, και μεγαλύτερης ανάλυσης των καλύψεων γης μπορεί να προσφέρει και πολύ περισσότερες πληροφορίες και κατευθύνσεις για συγκεκριμένα ζητήματα που μπορεί να αφορούν τόσο στις λεγόμενες «αγροτικές» πολιτικές, όσο και στις ευρύτερες χωροταξικές πολιτικές. Για την πρώτη περίπτωση, τις αγροτικές πολιτικές, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ανασχεδιασμός των αγρο-περιβαλλοντικών μέτρων. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των περισσότερων από αυτά τα πολύ σημαντικά μέτρα για τη διαχείριση του περιβάλλοντος δεν γίνεται ως σήμερα σε Περιφερειακό επίπεδο, ούτε λαμβάνεται υπόψη ο πραγματικός χώρος και οι καλύψεις γης. Η προτεινόμενη τυπολογία θα μπορούσε να διασφαλίσει ένα πλαίσιο εφαρμογής στοχευμένων χωρικών και θεματικών πολιτικών και άρα δυναμικά καλύτερα αποτελέσματα. Για την χωροταξική πολιτική, χαρακτηριστικό παράδειγμα (μεταξύ πολλών) είναι η διαχείριση των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών χρήσεων εκτός αστικών και βιομηχανικών περιοχών και ιδιαίτερα

σε περιοχές με μεγάλη αξία για αγροτική παραγωγή (εύφορες, αρδευόμενες, πεδινές, περιαστικές εκτάσεις). Η προτεινόμενη τυπολογία με την επίθεση των επιπέδων που αφορούν (α) περιοχές που γειτνιάζουν άμεσα με τις τεχνητές επιφάνειες, (β) περιοχές κατά μήκος των αξόνων υποδομών και (γ) περιοχές NATURA 2000 μπορεί να συμβάλει σε περισσότερο ορθολογικές λύσεις, προστατεύοντας πολύτιμες περιοχές από τέτοιες πιέσεις, μέσα από την υιοθέτηση οριζόντιων κατευθύνσεων.

Έτσι, παρά τις δεδομένες αδυναμίες, η προτεινόμενη τυπολογία προσφέρει έναν πληρέστερο ορισμό για τον υπαίθρο χώρο μέσα από την ουσιαστική ενσωμάτωση γεωχωρικής πληροφορίας. Μέσα από αυτό επιχειρεί να απαντήσει στην αδυναμία των πολιτικών για τον υπαίθρο χώρο να ενσωματώσουν επαρκώς και με διακριτούς όρους την γεωγραφία του χώρου, αναδεικνύοντας και ενσωματώνοντας στις προτάσεις τους την πραγματική ετερογένεια των αγροτικών συστημάτων και των πιέσεων που αναπτύσσονται σε αυτά. Το σημαντικότερο πλεονέκτημα της μεθόδου είναι ότι απεικονίζει χωρικά τη σημαντική ετερογένεια και πολυδιάσπασή της Ελληνικής υπαίθρου και κατ' επέκταση της αγροτικής παραγωγής διασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο ένα πολύτιμο εργαλείο χωρικού σχεδιασμού με δυναμική εφαρμογή στο σύνολο των πολιτικών που αναφέρονται στην υπαίθρο και ιδιαίτερα των πολιτικών αγροτικής ανάπτυξης και ανάπτυξης της υπαίθρου.

Σημειώσεις

3. Παραδείγματα της αμφισβήτησης της πρωτοκαθεδρίας της αγροτικής παραγωγής ως κυρίαρχης οικονομικής δραστηριότητας και ως κυρίαρχης κατηγορίας χρήσης του χώρου στην Ελλάδα κυμαίνονται από ακραίες περιπτώσεις όπως τα Μεσόγεια στην Αττική (Chorianopoulos et al., 2010) και γενικά οι περιαστικές περιοχές, αλλά και σε περιοχές όπως η Αράχωβα, και η Μύκονος μεταξύ άλλων, όπου άλλες δραστηριότητες έχουν «αντικαταστήσει» την αγροτική παραγωγή.

Βιβλιογραφία

- Chorianopoulos, I. Pagonis, T. Koukoulas, S. & Drymoniti, S. (2010) Planning, competitiveness and sprawl in the Mediterranean city: The case of Athens, *Cities*, 27(4), 249-259.
- Cloke, P.J., Marsden, T., Mooney, P. (Eds.) (2006) *Handbook of Rural Studies*, SAGE, London.
- Cooper, T., Hart, K. And Baldock, D. (2009) *The provision of public goods from agriculture in the European Union*, Report prepared for DG Agriculture and Rural Development, No 30-CE-0233091-0028, Institute for European Environmental Policy: London.
- ESPON (2006) *Urban-rural relations in Europe*, Final Report, ESPON 1.1.2 Edited by Christer Bengs & Kaisa Schmidt-Thomé, διαθέσιμο: http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_ESPON2006Projects/Menu_ThematicProjects/urbanrural.html, πρόσβαση 05/03/2013
- European Environment Agency (2012) *Corine Land Cover 2000 raster data διαθέσιμο: http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/corine-land-cover-2000-raster-2*
- Gray J. (2000) The Common Agricultural Policy and the Re-invention of the Rural in the European Community, *Sociologia Ruralis*, 40 (1), 30-52.
- Hadjimichalis C. (2003) Imagining Rurality in the New Europe and Dilemmas for Spatial Policy, *European Planning Studies*, 11 (2), 103-113.
- Halfacree K. (1995) Talking about Rurality: Social Representations of the Rural as Expressed by Residents of Six English Parishes, *Journal of Rural Studies*, 11(1), 1-20.
- Hoggart K. (1990) Lets do away with the rural, *Journal of Rural Studies*, 6, 245-257.
- Hoggart K., Buller H. and Black R. (1995) *Rural Europe: Identity and Change*, Arnold, London, New York, Sydney.
- Woods (2011, ελληνική έκδοση) *Γεωγραφία της Υπαίθρου*, Κριτική, Αθήνα.
- Woods, M. (2010) *Rural (Key Ideas in Geography)*, Routledge, London.
- Ανθοπούλου, Θ. και Μουσιδής Α. (2001) (επιμ.) *Από τον αγροτικό Χώρο στην Υπαίθρο Χώρα: Μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού πληθυσμού στην Ελλάδα*, Gutenberg, Αθήνα.
- Γιαννακούρου Τ. (2004) «Το θεσμικό πλαίσιο του σχεδιασμού των πόλεων στην Ελλάδα: Ιστορικές μεταμορφώσεις και σύγχρονα αιτήματα» στο Δ. Οικονόμου, Γ. Πετράκος, (επιμ.), *Η ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστικής ανάλυσης και πολιτικής*. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας-Gutenberg, Βόλος, σελ. 456-480.
- Γουργιώτης Α., Τσιμιλίγκας Γ. (2011) «Η νέα ταυτότητα του ελληνικού τοπίου: μηχανισμοί και εργαλεία για την διαχείρισή του», Στο Κ. Ροντος (επιμ.) *Θέματα περιφερειακού σχεδιασμού και χωρικής ανάλυσης: Μέθοδοι, εργαλεία, και συστήματα υποστήριξης*. Εκδόσεις Γ. Μπένος. Αθήνα, σελ. 265-290.
- Γούσιος Δ. (1999) «Υπαίθρος, Αγροτικός Χώρος και Μικρή Πόλη: από την γεωργοποίηση στην τοπική ανάπτυξη», στο Οικονόμου Δ. Πετράκος Γ. (επιμ.) *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων: Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος, σελ. 157-207.
- Δαμιανάκος Σ. (2002) *Από τον Χωρικό στον Αγρότη: Η ελληνική Αγροτική Κοινωνία Απέναντι στην Παγκοσμιοποίηση*, Εκδόσεις Εξάντας – ΕΚΚΕ, Αθήνα.
- Δαουτόπουλος Γ.Δ. (2005) *Αειφορική Ανάπτυξη της Ελληνικής Υπαίθρου*, Ζήτης, Θεσσαλονίκη.
- Καρύδης Δ. (2006) *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*. Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα.
- Κασίμης Χ. Και Λουλούδης Λ. (1999) *Υπαίθρος Χώρα: Η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του Εικοστού Αιώνα*, ΕΚΚΕ – Πλέθρον, Αθήνα.

- Κοκκώσης Χ. (2004) «Πολεοδομικός Σχεδιασμός για Βιώσιμες Πόλεις; Η Προοπτική του Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη», στο Δ. Οικονόμου, Κ. Σερράος και Γ. Μ. Σαρηγιάννης (επιμ.) *Πόλη και Χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα, τιμητικός τόμος για τον Καθ. Α. Ι. Αραβαντινό*, ΕΜΠ, Αθήνα, σελ. 233-242.
- Λαμπριανίδης (2005) (επιμ.) *Επιχειρηματικότητα στην Ευρωπαϊκή Υπαιθρο: Η περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα, Πατάκης.
- Λαμπριανίδης Λ. (2012, 2η έκδοση) *Οικονομική Γεωγραφία: Στοιχεία Θεωρίας και Εμπειρικά Παραδείγματα*, Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα.
- Μπεριάτος, Η. (2004) «Προς μια ολοκληρωμένη οικιστική ανάπτυξη στην Ελλάδα του 21ου αιώνα», στο Δ. Οικονόμου, Κ. Σερράος και Γ. Μ. Σαρηγιάννης (επιμ.) *Πόλη και Χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα*, τιμητικός τόμος για τον Καθ. Α. Ι. Αραβαντινό, ΕΜΠ, Αθήνα, σελ. 365-370
- Μπεριάτος, Η. Και Ψαλτόπουλος, Δ. (2003) (επιμ.) *Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου: οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Μουσιδής, Α., Ανθοπούλου, Θ. και Ντυκέν Μ.Ν. (2002) *Οι Ηλικιωμένοι στον Αγροτικό Χώρο: Συνθήκες διαβίωσης και όψεις κοινωνικού αποκλεισμού*, Gutenberg, Αθήνα.
- Οικονόμου, Δ. (2004) «Η πολεοδομική πολιτική στην Ελλάδα: Δομικά χαρακτηριστικά και σημερινές τάσεις», στο Δ. Οικονόμου, Κ. Σερράος και Γ. Μ. Σαρηγιάννης (επιμ.) *Πόλη και Χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα, τιμητικός τόμος για τον Καθ. Α. Ι. Αραβαντινό*, ΕΜΠ, Αθήνα, σελ. 371-382.
- Παπαδόπουλος Α. Γ. (2004) «Το διακόβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μια πολυλειτουργική υπαίθρο», στο Παπαδόπουλος Α.Γ. (επιμ.) *Η Ανάπτυξη σε μια Πολυλειτουργική Υπαιθρο*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, σελ. 13-50.
- Σαμαράς, Δαμιανός, Δ., Κασίμης, Χ., Μουσιδής, Α. και Ντεμούσης Μ. (1996) *Η πολυαπασχόληση στον αγροτικό τομέα και η αναπτυξιακή πολιτική στην Ελλάδα*, IMM, Αθήνα.
- Σταθάκης Δ., Περάκης Κ., Φαρασλής Ι., (2008). Διαχρονική ανάλυση χρήσεων γης με βάση τα δεδομένα του ευρωπαϊκού προγράμματος CORINE εξετάζοντας τον πίνακα αλλαγών, εργασία που παρουσιάστηκε στο 5ο Πανελλήνιο Συνέδριο HellasGIS.
- ΥΠΕΚΑ, (2011) Προδιαγραφές μελετών αξιολόγησης – αναθεώρησης & εξειδίκευσης θεσμοθετημένων περιφερειακών πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού & αειφόρου ανάπτυξης. ΥΠΕΚΑ, Αθήνα.
- ΥΠΕΚΑ, (2012) πρόταση ΥΠΕΚΑ για την μεταρρύθμιση του συστήματος Χωροταξικού και Πολεοδομικού Σχεδιασμού, ΥΠΕΚΑ, Αθήνα.
- ΥΠΕΧΩΔΕ (2003) Εισηγητικό κείμενο προβληματισμού για το ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης του ορεινού χώρου, ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα.
- Χριστοφίλοπουλος Δ. (2007) «Το νομοθετικό και οργανωτικό πλαίσιο του πολεοδομικού σχεδιασμού στην Ελλάδα», στο Α. Αραβαντινός (επιμ.) *Πολεοδομικός σχεδιασμός: για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*. Αθήνα, Εκδόσεις Συμμετρία σελ. 97-118.